

ПРАВО НА ЗБРОЙНИЙ САМОЗАХИСТ: ПРАВОВА ДИСКУСІЯ В УКРАЇНІ¹

РЕЗЮМЕ

Одним з питань, що досить неочікувано виникло в процесі обговорення конституційних змін в Україні у 2015 році, було право на збройний самозахист, ініційоване електронною петицією до Президента П. Порошенка та підтримане НУО "Українська асоціація власників зброї". Це призвело до напруженої дискусії в рамках Робочої групи з прав людини Конституційної Комісії, що затримало прийняття розділу з прав людини. Дискусія щодо лібералізації прав на володіння зброєю мала додатковий емоційний резонанс в Україні через російську агресію та військовий конфлікт на сході України, що призвів, серед іншого, до обороту нелегальної зброї в Україні.

Основна ідея цього аналітичного звіту полягає в тому, що наразі закріплення на конституційному рівні права на володіння вогнепальною зброєю не рекомендоване з ряду причин. Зокрема, регулювання цього питання на конституційному рівні надзвичайно мало поширене, лише три конституції в усьому світі містять його. Більш важливо те, що ідея дозволу зброї для захисту житла і власності, запропонована авторами петиції, повністю суперечить європейській системі абсолютного захисту життя. Таке положення суперечитиме обов'язкам України перед Радою Європи та стане перешкодою для інтеграції в ЄС. Враховуючи це,

було б добре вдосконалити звичайне законодавство щодо володіння зброєю. Остання частина аналітичного звіту присвячена розгляду деяких проблемних аспектів законопроекту про цивільну зброю та боеприпаси, який було подано до Парламенту України.

1. ВСТУП

Питання права на "збройний самозахист" виникло під час поточних дебатів в рамках процесу внесення змін до Конституції у 2015 році. Дискусія почалася з електронної петиції до Президента, поданої НУО "Українська асоціація власників зброї" 29 серпня 2015.² Петиція вимагає від Президента:

- 1) Внести зміни до Ст. 27 Конституції України, надаючи кожному право на вільне володіння вогнепальною зброєю "для захисту свого життя і здоров'я, житла та власності, життя і здоров'я інших людей, конституційних прав і свобод у разі узурпації влади, посягань на конституційний лад, суверенітет та територіальну цілісність України. Реалізація права на вільне володіння вогнепальною зброєю регулюється відповідним законом та може бути обмеженою лише за рішенням суду щодо окремої особи"; та
- 2) Прийняти закон "Про цивільну зброю та боеприпаси", проект якого (№ 1135-1) було зареєстровано в українському Парламенті (Верховній Раді) 5 лютого

¹Даний аналітичний звіт розроблено Ольгою Буткевич, доцентом кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, та Хольгером Хембахом, адвокатом, за участі Миколи Гнатовського та Руслани Вовк, DRI.

²Петиція українською доступна за посиланням: <https://petition.president.gov.ua/petition/40>.

2015 року.³ Останній виводить право носити короткоствольну⁴ вогнепальну зброю із права на збройний самозахист.

Вже протягом перших шести днів після ініціювання петиція набрала необхідну мінімальну кількість підписів, 25 000; загальна кількість осіб, що підписали петицію – 36 244.⁵ 24 вересня Президент П. Порошенко доручив Голові Конституційної комісії України (КК) розглянути запит авторів петиції в рамках Робочої групи з прав людини, куди були б запрошені відповідні партнери, наприклад, автор петиції, представники різних політичних кіл, державних органів, НУО та експертів для подальшої дискусії.⁶ Що стосується законопроекту, Президент послався на загальний законодавчий розсуд Верховної Ради. 27 жовтня 2015 року запропоновані зміни до Конституції публічно обговорювалися під час конференції, організованої Робочою групою, в якій взяли участь відомі українські та закордонні експерти та практики. Більшість учасників не бачила потреби в тому, щоб гарантувати право на збройний самозахист на конституційному рівні. Після конференції Робоча група призначила підгрупу, яка визначила б законодавство, що стосується зброї та боєприпасів для цивільного населення, та запропонувала вдосконалення існуючої нормативно-правової бази у світлі міжнародних зобов'язань України. Під час останнього засідання 17 березня 2016 року підгрупа дійшла висновку, що немає необхідності вносити зміни до Конституції, але визнала необхідність вдосконалення існуючого законодавства та розробила список законодавчих актів, які потрібно прийняти.

У цьому звіті досліджено питання того, чи слід закріплювати право на володіння вогнепальною зброєю в Конституції України у світлі відповідних європейських практик та стандартів, яких Україна дотримується як член Ради Європи, та прийнятих у країнах-членах ЄС в рамках напрацьованої нормативно-правової бази Європейської спільноти (*acquis*).

У висновку звіту зазначено, що наразі немає причин, що зумовлювали б необхідність закріплення права на володіння вогнепальною зброєю в Конституції, натомість були напрацьовані пропозиції щодо вдосконалення існуючого законодавства.

2. ПРАВО НА ЗБРОЙНИЙ САМОЗАХИСТ ТА ВОЛОДІННЯ ЗБРОЄЮ: КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

2.1. ПОЛОЖЕННЯ ЧИННОЇ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЗАПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ

Конституція України визначає право на самозахист як право вживати заходів для захисту свого життя та здоров'я, а також життя та здоров'я інших людей, але не визначає засоби, за допомогою яких може здійснюватися це право:

"Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань."

Петиція Президенту пропонує внести зміни до Ст. 27, додавши абзац, який розширюватиме обсяг права на самозахист, зокрема, включаючи *власність* та *житло* в перелік об'єктів, які можна захищати, і чітко вказуватиме на право володіння та використання вогнепальної зброї для самозахисту.

У звіті визначено три конкретні приводи для занепокоєння щодо змін, які пропонує внести петиція:

- 1) Це нове положення непрямо передбачатиме обмеження на "право на життя", визначене як невід'ємне та основоположне у першому абзаці тієї ж Ст. 27 Конституції, отже, таким чином переважає над захистом життя як таким.⁷ Крім того, запропоновані законодавчі зміни суперечитимуть міжнародним правовим зобов'язанням України, що гарантують абсолютність права на життя.⁸
- 2) Запропонована зміна пов'язує збройний самозахист із захистом *житла* та *власності*, таким чином створюючи потенційно небезпечну прогалину в юридичному дискурсі, та можливість переважання права на житло і власність над правом на життя; іншими словами, захист власності може мати рівне чи навіть більше правове обґрунтування, ніж право на життя. Крім того, визначенням «власності» можна

³Текст законопроекту доступний українською за посиланням: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52809

⁴Термін "короткоствольна" відноситься до зброї з загальною довжиною ствола, що не перевищує (X см всього, тобто. пістолетів)

⁵ Див. <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1560465> та <https://petition.president.gov.ua/petition/40>.

⁶Група складалася з наступних експертів-правників: М. Буроменський, О. Буткевич (автор аналітичного звіту), Р. Фріс, К. Смирнова, В. Збаранський, О. Марцеляк, О. Остапенко, Д. Поданчук

⁷Див.Ст. 27 (1) Конституції України: "Кожна людина має невід'ємне право на життя."

⁸Див. угоди, обов'язкові для України. наприклад: Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, спрямований на скасування смертної кари (1989), Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (ECHR) та Додаткові протоколи до неї № 6 (1983) та № 13 (2002).

зловживати, поширюючи його на побутові предмети, що приведе до відверто непропорційного привілеювання власності над життям. Це також суперечитиме загальній ідеї самозахисту як використання розумної сили проти незаконної загрози. Більше того, в рамках європейських цінностей та принципів, право на життя слід розглядати як основне визначальне право для всіх людських прав та свобод; соціальних, політичних, економічних (включно з правами на житло і власність). Відповідно, будь-яке запропоноване "право", що ставить під загрозу право на життя, є нечинним за визначенням. Це було багато разів доведено в Європейському суді з прав людини, при цьому наголошувалося, що право на життя було ключовою цінністю у демократичному суспільстві, яке "[...] є одним з фундаментальних положень Конвенції, відхилення від якого не допускається."⁹

- 3) Обґрунтування запропонованої поправки щодо збройного самозахисту є проблематичним, оскільки воно визначає «захист конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності України» як обґрунтування права на збройний самозахист. За чинною Конституцією захист суверенітету та територіальної цілісності України визначено як "найважливіша функція держави, справа всього українського народу" (Ст. 17), і в той час, як "*Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України*," (Ст. 65) є обов'язком громадян України, чітко зазначено, що обов'язком держави (не окремого громадянина) є не тільки захист себе за допомогою регулярних збройних сил та правоохоронних органів, але також визначення та виявлення "ворогів держави" та, більше того, застосування зброї проти них. Надання на громадянам на індивідуальному рівні права застосовувати зброю проти тих, хто, на їхню думку, загрожує конституційному ладу чи цілісності України, створює потенційно катастрофічні можливості для зловживань.

2.2. ПОРІВНЯННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКИ

З порівняльної точки зору конституційне законодавство, що регулює збройний самозахист та право придбавати, володіти та використовувати зброю, є досить мало поширеним. Як повідомляється, чітко сформульоване право на носіння вогнепальної зброї було включене лише у 15 конституцій за

всю історію конституціоналізму.¹⁰ Лише три конституції в усьому світі все ще містять це право.¹¹ Це Гватемала¹² і Мексика¹³, окрім добре відомого прикладу США,¹⁴ (і обидві передбачають це право з численними законодавчими обмеженнями). На додачу до історичного контексту прийняття цих конституцій, слід зазначити, що жодна з вищевказаних трьох країн не належить до європейської парадигми прав людини. Захист прав людини у Сполучених Штатах Америки – країні, що є моделлю для більшості прихильників права на збройний самозахист – не є абсолютним. Очевидним прикладом є застосування смертної кари у США, що залишається досить поширеним і викликає спротив з боку країн-членів Ради Європи, де смертну кару було викорінено.

В контексті європейських цінностей та практик жодна з європейських конституцій не передбачає збройного самозахисту та не гарантує права на носіння чи володіння вогнепальною зброєю на індивідуальному рівні.¹⁵ Останнє зазвичай врегульоване звичайним законодавством, яке, у свою чергу, повинне відповідати вимогам та обмеженням, розробленим Радою Європи та ЄС. Рада Європи розглядає питання контролю вогнепальної зброї в Рекомендації Комітету Міністрів № R (84) 23 про гармонізацію національного законодавства щодо вогнепальної зброї. З огляду на зростання злочинності із застосуванням вогнепальної зброї та її міжнародне поширення, Комітет Міністрів закликав країни-члени європейської спільноти прийняти законодавство, яке спрямоване на заборону певних видів зброї для фізичних осіб (наприклад, автоматична зброя, короткоствольна зброя для стрільби свинцевими боєприпасами і т. ін.), встановлення вимоги щодо одержання дозволу на інші типи зброї (наприклад, вогнепальна зброя з довжиною ствола менше ніж 30 см) та впровадження обов'язкового декларування певних типів зброї.

¹⁰Zachary Elkins, in *New York Times*, 4 квітня 2013 р., <http://www.nytimes.com/2013/04/05/opinion/rewrite-the-second-amendment.html?ref=opinion&r=0>.

¹¹Див. Zachary Elkins, Tom Ginsburg and James Melton, *U.S. Gun rights truly are American exceptionalism*, *Bloomberg View*, 7 березня 2013 р. <http://www.bloombergview.com/articles/2013-03-07/u-s-gun-rights-truly-are-american-exceptionalism>.

¹²Ст. 38 конституції Гватемали зазначає: "Визнається право на володіння зброєю для особистого користування, не забороненого законом, у житлі особи. Її не обов'язково здавати, окрім випадків, визначених уповноваженим суддею. Визнається право на носіння зброї, регульоване законом."

¹³Ст. 10 конституції Мексики зазначає: "Мешканці Об'єднаних Штатів Мексики мають право володіти зброєю будь-якого виду для свого захисту та законної самооборони, окрім тієї, що чітко заборонена законом, або тієї, використання якої держава залишає виключно за збройними силами, флотом чи національною гвардією; але особи не можуть носити зброю в межах населених пунктів, не дотримуючись положень, встановлених поліцією".

¹⁴Друга Поправка до конституції США зазначає: "Належним чином регульоване народне ополчення, необхідне для безпеки вільного штату, право людей володіти та носити зброю, не може порушуватися".

¹⁵Див. приклад Швейцарії нижче.

⁹ Див. наприклад, рішення у справі "Putintseva v. Russia", рішення від 10 травня 2015, заява № 33498/04.

ЄС дотримується тієї ж обмежувальної логіки у своїй директиві 91/477/ЄЕС зі змінами, внесеними директивою 2008/51/ЄС, розрізняючи три категорії зброї: 1) зброя категорії "А", не дозволена для володіння приватними особами, що включає військові вибухові снаряди, автоматичну зброю та боєприпаси вибухової, проникаючої чи запалювальної дії; 2) зброя категорії "В" (наприклад, напівавтоматична зброя, вогнепальна зброя для стрільби одиночними пострілами під патрон центрального запалення), володіння якою вимагає одержання дозволу, що може бути наданий особам, які можуть довести, що в них є поважна причина на придбання зброї, досягли віку 18 років чи старше та не становлять небезпеки для себе, громадського порядку чи громадської безпеки; 3) зброя категорії "С" (наприклад, довгоствольна нарізна вогнепальна зброя для стрільби одиночними пострілами), що підлягає декларуванню. У світлі зростання загрози глобального тероризму в Європі, зокрема, застосування вогнепальної зброї терористами проти мирних громадян у Парижі 13 листопада 2015 року, Європейська Комісія запропонувала внести зміни до директиви ЄС з метою подальшого посилення боротьби ЄС проти нелегального обігу вогнепальної зброї, застосовуючи більш скоординований та узгоджений підхід. З цією метою проект директиви передбачає більш суворі правила щодо переробки спортивної зброї (наприклад, мисливських гвинтівки) в автоматичну, заборону певних типів напівавтоматичної зброї, однакові для всіх стандарти щодо деактивації зброї, обмеження терміну дії дозволу на зброю до п'яти років.

Апроксимація законодавства про зброю країн-членів ЄС в першу чергу спрямована на покращення контролю за переміщенням вогнепальної зброї через кордони¹⁶, і також намагається підвищити безпеку осіб, що поставлені під загрозу через збільшення застосування зброї. Спільні вимоги Європейського Союзу вважаються мінімальними і не забороняють країнам-членам ЄС впроваджувати суворіші обмеження. Для досягнення цих цілей європейські країни вжили достатніх законодавчих заходів, хоча і з певними відмінностями у прийнятому законодавстві залежно від країни. Загалом національне законодавство намагається досягти балансу між контролем володіння вогнепальною зброєю, захистом життя осіб та врахуванням обґрунтованих інтересів осіб, що бажають придбати зброю для спорту, полювання чи самозахисту. Такий підхід включає регулювання придбання та володіння зброєю, передбачає розвинуту систему правил маркування, реєстрації та зберігання зброї, встановлює підстави для відкликання дозволу та кримінальне покарання за порушення законодавства.

Наприклад, в Німеччині відповідні положення викладено в звичайному законі "Про зброю" (*Waffengesetz*),¹⁷ який доповнено низкою підзаконних актів. Закон визначає дві категорії зброї: 1) заборонена зброя; та 2) зброя, що потребує ліцензії або дозволу, окрім газових та сигнальних пістолетів, які можна придбавати без будь-якого дозволу. Ліцензію може бути надано тільки особі, яка досягла віку щонайменше 18 років, є фізично та психічно дієздатною для володіння зброєю, може продемонструвати шляхом спеціального тестування, що має відповідний технічний досвід безпечного поводження зі зброєю, може довести потребу у придбанні зброї та має поліс страхування відповідальності. У випадку попередньої судимості за певні злочини, членства у незаконній організації чи алкоголізму особа не може вважатися "достатньо надійною" для володіння зброєю. Необхідність у придбанні зброї визначається, наприклад, якщо особа, що звертається із запитом, перебуває в небезпеці (наприклад, прокурор, що розслідує справи з організованої злочинності), але також якщо особа, що звертається із запитом, практикує стрільбу по мішенях як вид спорту. Більше того, закон розрізняє між дозволом на придбання та володіння зброєю та дозволом на носіння зброї поза межами житла особи. Для останнього необхідно подавати окремий запит та виконувати певні вимоги. Отже, володіння чи носіння вогнепальної зброї без необхідного дозволу становить кримінальний злочин.

Подібні законодавчі положення прийнято і в інших країнах-членах ЄС. Швейцарію інколи називають країною, що передбачає конституційне право громадян на володіння зброєю. Це неправильне твердження: у Швейцарії різні правила володіння вогнепальною зброєю поширюються на представників Швейцарської армії, ополчення,¹⁸ та інших осіб. Структура швейцарського ополчення передбачає, що чоловіки-громадяни Швейцарії (жінки можуть бути добровольцями) проходять початкову військову підготовку тривалістю від 18 до 21 тижня, після чого вони повертаються до своєї цивільної роботи, будучи зобов'язаними відбутися певну кількість днів військової служби протягом наступних років. Під час початкового навчання членам ополчення надається службова зброя (*Ordonanzwaffe*, гвинтівка чи пістолет) і право тримати її вдома та використовувати на офіційних навчаннях. Після залишення військової служби члени ополчення можуть придбати свою службову зброю на умовах, які застосовуються до придбання вогнепальної зброї цивільними особами. В цьому аспекті швейцарське законодавство слідує тій же класифікації зброї, що і законодавство країн-членів ЄС, та розрізняє між забороненою зброєю та зброєю, що підлягає одержанню дозволу або декларуванню. Однак правила

¹⁶ Директива 2008/51/ЄС, прийняття якої було спричинене підписанням ЄС "Протоколу проти незаконного виготовлення та торгівлі вогнепальною зброєю, її частинами, компонентами та боєприпасами, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності" 21 травня 2001 р., що містить, *серед іншого*, комплексні рекомендації щодо маркування та відстеження зброї, контроль суб'єктів, що торгують зброєю, та обмін інформацією про вогнепальну зброю між країнами.

¹⁷ Цей закон також застосовується до іншої зброї, ніж вогнепальна, наприклад, певних типів ножів. Однак з огляду на тему звіту ми посилаємося лише на положення, які стосуються вогнепальної зброї.

¹⁸ Ст. 58 п. 1 Конституції Швейцарії зазначає: 'Швейцарія має збройні сили. В принципі, збройні сили організовані у формі народного ополчення.'

одержання ліцензії на володіння зброєю менш суворі, ніж у країнах-членах ЄС. Наприклад, особа, що не має судимості, може придбати вогнепальну зброю, не доводячи спеціальної потреби в цьому, окрім випадків, якщо є причини, що суперечать цьому. Проте швейцарське законодавство розрізняє між дозволом на придбання/володіння зброєю та дозволом на носіння зброї в громадських місцях.

Що стосується останнього, особа, що звертається із запитом, повинна пройти тест та довести, що вона перебуває у реальній небезпеці та має очевидну необхідність у зброї як засобі самозахисту. Більше того, правила викладені вище, застосовуються загалом до громадян Швейцарії, в той час як деяким іноземцям, залежно від їхньої національності, може бути заборонено придбавати чи володіти зброєю.

Закон про вогнепальну зброю 1968 року у *Сполученому Королівстві* передбачає суворі вимоги щодо придбання певних типів вогнепальної зброї, які не заборонені законом. Відповідне свідоцтво видається начальником поліції за місцем проживання заявника. Заявник повинен довести існування поважної причини для володіння вогнепальною зброєю, в той час як саме лише бажання володіти вогнепальною зброєю чи мати можливість захистити себе визначається як недостатнє. На додачу до цього поліція може перевірити загальні законодавчі вимоги в кожному випадку, які (серед іншого) включають покази свідків щодо психологічного стану заявника, його характеру та ставлення до вогнепальної зброї. Свідоцтво на володіння вогнепальною зброєю зазвичай діє протягом п'яти років. Під час цього терміну воно може бути відкликано на підставах, визначених законом.

У *Франції* особа, що бажає придбати вогнепальну зброю з метою самозахисту, може одержати дозвіл, якщо вона може продемонструвати, що зазнає серйозного ризику для своєї безпеки.¹⁹

3. ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ВОЛОДІННЯ ЦИВІЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ЗМІНИ: ДЕРЕГУЛЯЦІЯ?

Разом із пропозицією щодо закріплення у Конституції права на збройний самозахист, автори електронної петиції вимагали прийняття законопроекту "Про цивільну зброю та боєприпаси", що був поданий на голосування у Верховній Раді. Дійсно, на даний час в Україні немає комплексного законодавства, яке б регулювало категорії зброї, вимоги щодо

її придбання, контроль торгівлі зброєю та обіг зброї.

Відповідно до чинного законодавства України, тільки мисливська зброя (за умови одержання ліцензії), газові пістолети, пневматична зброя та зброя під патрон Флобера (набій кільцевого запалення зі свинцевою безоболонковою кулею конічної форми) дозволені для володіння фізичним та юридичним особам. Короткоствольна вогнепальна зброя дозволена тільки обмеженому колу осіб (працівники поліції, військові, працівники органів безпеки, судді та, у деяких випадках, інші державні посадовці).

Натомість, проект закону, прийняття якого вимагають автори петиції, впроваджує державний реєстр вогнепальної зброї, категорії зброї та умови придбання зброї, що було б доцільною законодавчою розробкою. В ньому перелічено чотири категорії зброї залежно від її технічних характеристик, отже, він слідує іншій логіці, ніж вищевказані рекомендації європейського рівня, де вогнепальна зброя класифікована залежно від того, чи заборонена вона для володіння фізичними особами, чи може вона бути придбана за дозволом, або чи підлягає декларуванню. На додачу до цього, зброю першої категорії, а саме, пневматичну зброю та зброю під патрон Флобера, можна буде вільно придбавати та використовувати без будь-якого дозволу. Вогнепальна зброя другої, третьої та четвертої категорії може бути придбана за ліцензією, що видається виконавчими органами, відповідальними також за ведення державного реєстру зброї.

Проте для заповнення існуючих законодавчих прогалин запропонована нормативно-правова база вимагає вдосконалення у світлі вищезгаданих європейських рекомендацій.

По-перше, вимоги щодо придбання різних видів зброї, запропоновані у цих законодавчих змінах, досить ліберальні. Зокрема, заявник не зобов'язаний доводити існування потреби у володінні зброєю, в результаті цього достатньо лише бажання купити вогнепальну зброю.

По-друге, запропонований законопроект не містить положення про те, що використання зброї слід розглядати лише як останній засіб (для самозахисту). Ст. 36 законопроекту зазначає, що вогнепальна зброя може застосовуватися фізичними особами, які легально придбали її для захисту себе від протиправних посягань на життя, здоров'я або власність, чи для затримання особи, яку було спіймано під час здійснення правопорушення на місці злочину. Однак відповідно до судової практики ЄСПЛ використання вогнепальної зброї для самозахисту виправдане лише у випадку безпосередньої загрози для життя особи. ЄСПЛ визнає легітимність обмеження права на життя (в контексті застосування сили) лише у випадку "абсолютної (виключної) необхідності". Як вказано вище, дозвіл

¹⁹ Основні правила щодо придбання та володіння вогнепальною зброєю визначено в наказі Décret n° 2014-1253 du 27 octobre 2014 relatif aux dispositions des livres III, VI et VII de la partie réglementaire du code de la sécurité intérieure (Décrets en Conseil d'Etat et décrets simples).

використовувати вогнепальну зброю для захисту житла та власності особи призводить до переважання права на власність над правом на життя, що несумісне з міжнародними зобов'язаннями України.²⁰ Навіть незважаючи на те, що перш за все саме держава несе міжнародні зобов'язання щодо дотримання абсолютного та безумовного характеру права на життя, наприклад, скасувавши смертну кару, до винятків з цього права у відносинах між приватними особами слід підходити з обережністю та тлумачити їх за строгими правилами.

По-третє, закон надає смертоносні засоби особам, які, керовані лише власною оцінкою ситуації та можуть припуститися серйозної помилки в інтерпретації ситуації як загрозової для життя, покладаючись лише на власні емоції; наприклад, дія потенційного нападника чи злочинця, що скидається на агресивну, може бути ознакою страху. З технічної точки зору недостатньо даних щодо того, що звичайна "цивільна" особа, яка не пройшла відповідного професійного навчання, як у працівників правоохоронних органів, може адекватно оцінити ступінь загрози і наявність фактичної необхідності застосовувати зброю. У ряді рішень ЄСПЛ визнає, що держава фактично була винна у порушенні права на життя у випадках, коли офіцери поліції використовували їхню зброю проти громадян, якщо вони неправильно витлумачили чи перебільшили потенційну загрозу.²¹ Володіння вогнепальною зброєю непрофесіоналами, особливо без відповідної програми скринінгу та навчання на основі доведених методів та найкращих європейських практик, призведе до експоненційного зростання такого ризику.

Для цієї дискусії видаються доречними кілька інших застережень. Більшість доступних даних показують, що підвищення доступності вогнепальної зброї не призводить до підвищення безпеки. Наприклад, незалежне дослідження виявило, що фактично власники вогнепальної зброї піддаються у 4,46 разів більшій вірогідності самим бути застреленими, ніж мати можливість скористатися вогнепальною зброєю для самозахисту.²² Нещодавній звіт провідної незалежної медичної організації, що використовувала дані з 35 різних країн, також виявив, що існування ліберальних прав на володіння вогнепальною зброєю (таких як у США) суттєво підвищує вірогідність самогубства та вбивства.²³ Крім того, психологічне дослідження, опубліковане Американською психологічною асоціацією, підтвердило, що люди, які володіють вогнепальною зброєю, частіше вважають, що інші також мають її, таким чином підвищуючи вірогідність смертельного

протистояння, що ґрунтується лише на підозрі.²⁴

Більше того, розглянемо приклад з гендерної перспективи: в той час, як запропонований законопроект намагається передбачити запобіжний захід проти надання ліцензій особам, що включені у спеціальний реєстр порушників, які скоїли домашнє насильство (Ст. 18(7) законопроекту), дані показали, що така політика дуже складна для виконання, особливо в тому, що стосується вилучення вогнепальної зброї в осіб, які підозрюються у скоєнні домашнього насильства.²⁵ Хоча було наведено поширений аргумент, що забезпечення можливості володіння вогнепальною зброєю для жінок може запобігти потенційно небезпечним ситуаціям домашнього насильства чи зґвалтування, те ж саме дослідження виявило, що будь-яка вогнепальна зброя у будинку втричі підвищує ризик убивства.²⁶ На додачу до цього, офіційний реєстр порушників може не відображати реальну кількість осіб, що вдаються до домашнього насильства, оскільки про такі інциденти часто не повідомляють. Розширення режиму спільного володіння вогнепальною зброєю, що також було запропоновано у законі, може фактично поставити під загрозу громадський порядок та безпеку, оскільки зброя перебуватиме у спільному володінні особами, які не пройшли процедуру одержання ліцензії, що не відповідатиме законодавству України.

Ставлення громадськості до запропонованих змін також слід взяти до уваги. Президент України Петро Порошенко у своєму інтерв'ю з пресою 20 вересня 2015 року сказав, що лише 11% українських громадян фактично підтримали право на носіння вогнепальної зброї, в той час як 82%, включаючи Президента, виступили проти цього,²⁷ хоча невідомо звідки походять такі дані. На такому ставленні громадськості наголошують і автори петиції.²⁸

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Право на володіння вогнепальною зброєю для самозахисту не повинно бути предметом конституційного регулювання. Це суперечить як правилам конституційної техніки, так і матеріальному праву.
- Оскільки використання вогнепальної зброї передбачає очевидну загрозу для життя, такі зміни неодмінно обмежуватимуть невід'ємне право на життя, що є абсолютним, безумовним та базується як на Конституції України, так і на її міжнародних зобов'язаннях. Україні

²⁰ Див. вище № 5.

²¹ Див.: "McCann and others v. the UK" (1995), "Andronicou and Constantinou v. Cyprus" (1997), "Ergi v. Turkey" (1998), "Ogur v. Turkey" (1999), "McKerr v. the UK" (2001), "Pretty v. the UK" (2002) etc.

²² Пенсільванський університет (2009), див:

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2759797/>.

²³ <http://annals.org/article.aspx?articleid=1814426>.

²⁴ <http://psycnet.apa.org/journals/xhp/38/5/1159/>.

²⁵ http://www.jhsph.edu/research/centers-and-institutes/johns-hopkins-center-for-gun-policy-and-research/publications/IPV_Guns.pdf.

²⁶ Там же.

²⁷ Див.: <http://dt.ua/POLITICS/poroshenko-vislovivsvya-proti-vilnogo-nosinnya-zbrovi-185263.html>

²⁸ <http://news.bigmir.net/ukraine/938079-Milliony-ukraincev-uzhe-dokazali-cto-mogut-otvetstvenno-vladet-oruzhiem--Uchajkin>.

також слід враховувати існуючі положення щодо вогнепальної зброї на рівні Ради Європи та Європейського Союзу.

- Існуючі правові прогалини та колізії у сфері володіння та використання зброї, а також незаконного обігу вогнепальної зброї, що спричинені збройним конфліктом на сході України, вимагають прийняття нового законодавства про зброю, яке б охоплювало всі аспекти володіння та обігу вогнепальної зброї в Україні на основі її конституційних положень та міжнародних зобов'язань. Основною частиною цього законодавства має стати новий Закон "Про цивільну зброю та боеприпаси".
- При визначенні правового статусу і підстав володіння та застосування вогнепальної зброї нове законодавство повинно базуватися на правах людини і, таким чином, бути спрямованим на мінімізацію ризиків для життя та здоров'я людей. Ключовими принципами законодавства про зброю є наступні: захист права на життя (і його переважання над усіма іншими правами людини, включно з правом власності), пропорційність, рівні можливості та громадська безпека. Більше того, таке законодавство повинно базуватися на конституційному положенні, згідно з яким на державні органи, а не на приватних осіб покладається обов'язок щодо захисту життя, здоров'я та власності осіб, які підпадають під юрисдикцію держави.

ПРО DEMOCRACY REPORTING INTERNATIONAL

Democracy Reporting International (DRI) є безсторонньою, незалежною, неприбутковою організацією, зареєстрованою у Берліні, Німеччина. DRI виступає за участь громадян у політичних процесах, підзвітність державних органів та розвиток демократичних інституцій в усьому світі. DRI допомагає шукати місцеві способи сприяння здійсненню універсального права громадян брати участь у політичному житті країни, що закріплене Загальною декларацією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права.

<http://www.democracy-reporting.org>

ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ІМВ) є провідним навчальним закладом з міжнародних відносин, політології, міжнародного, європейського та порівняльного правознавства, міжнародних економічних зв'язків, бізнесу та інформації у структурі найбільшого університету України. ІМВ є місцевим партнером DRI у впровадженні проекту з незалежного, безстороннього та професійного моніторингу політичних реформ в Україні у світлі її зобов'язань перед міжнародною спільнотою та дотримання європейських стандартів.

<http://www.iir.edu.ua/>

Публікація здійснена в рамках проекту, спрямованого на підтримку прозорого процесу реформ в Україні. Проект фінансується Міністерством закордонних справ Німеччини. DRI та Київський національний університет ім. Тараса Шевченка несуть виключну відповідальність за зміст цієї публікації, який у жодному випадку не може вважатися таким, що відображає погляди Міністерства закордонних справ Німеччини.

Federal Republic of Germany
Foreign Office